

Сучасна «економічна людина» та цінності розвитку економічної культури: людиновимірність економічного розвитку

Досліджуються особливості, а також власне тема й проблема, людиновимірності економічного розвитку сучасного етапу розвитку людства, зокрема, в аспекті становлення та розгортання понятійного конструкту «економічна людина».

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, економічна людина, цінності економічної культури, економічна свідомість, посткласичне суспільство, людиновимірність, соціальні практики.

Сьогодні в історії людства відбуваються процеси, які характеризуються кардинальними перетвореннями на рівні логіки його існування. Розгортаються нові метатенденції, на заміну попередній суспільній реальності, яка вичерпала свій історично обумовлений потенціал, приходить суспільна реальність (і людина) нового типу, руйнуються «великі наративи» класичної соціальності, йде становлення нових соціокультурних та соціальних можливостей розвитку людства, – найбільш широко ці зміни узагальнюються загальним знаменником «ситуації постмодерну» (в онтологічному вимірі) та постмодернізму, як новим способом мислення й самоусвідомлення людством (людиною) себе на сучасному етапі. В умовах культури постмодерну твориться мозаїчна, розмаїта, відкрита картина світу. Відповідно нових якостей, сутнісних характеристик, можливостей набуває людина як така; вона стає зовсім іншим історико-культурним персонажем та суспільним суб'єктом, що творить нові соціальні й духовні реалії сьогодення.

Непересічною складовою функціонування такого «нового» соціуму, важливою сферою суспільного буття, одним із суттєвих «механізмів» творення та відтворення світу, в якому перебуває та діє сучасна людина, як й у будь-яку попередню добу історії, виступає соціально-економічна сфера суспільного буття, якій, вочевидь, відповідає тип певної «економічної людини», що є носієм властивостей суб'єкта цієї соціально-економічної суспільної сфери.

Докорінні зміни суспільного життя надають якісно нового змісту його економічній складовій. Місце, роль, функції людини (як чинника, суб'єкта та об'єкта будь-яких суспільних процесів) зазнають суттєвих перетворень. Беззаперечно, нагальною постає необхідність перегляду підходів до тлумачення певних засадничих соціально-економічних принципів функціонування сучасного соціуму, – як на рівні соціуму як такого, так й в аспекті дослідження людини як «економічної людини», суб'єкта соціально-економічної сфери сучасних (постмодерністських) суспільств. Більш того, відгукуючись на реалії сьогодення, філософські розвідки мають та покликані рішуче втручатися у процеси, що відбуваються, пропонуючи нові гіпотези, вибудовуючи теоретичні концепції різного рівня узагальнення, апробуючи різного роду евристичні здогадки, провокуючи дискусії тощо.

Представляє інтерес дійти певних висновків у соціально-філософській розвідці засад існування і функціонування «економічної людини» у суспільному бутті постмодерністської (постекономічної) епохи, зокрема, у порівнянні з економічними епохами; більш того, показати механізми соціетальної конкуренції, завдяки яким «економічна людина» потрапляє у постеконімічний світ.

Сучасні дослідження, що фокусують свій інтерес на вивченні людини як суб'єкта соціально-економічних (господарських) відносин та соціально-економічної (господарської) сфери у цілому виникли не на порожньому місці. Їх джерела можна побачити у працях А.Сміта, який вважається засновником економіки як самостійної науки, А.Маршалла як автора мікроекономічної теорії, Дж.Кейнса як автора теорії макроекономіки; фактично їх зусиллями були сформовані фундаментальні засади теорії раціональної «економічної людини». Економіст О.Монгерштейн і математик Дж. фон Нейман (праця «Теорія ігор та економічної поведінки», 1944 р.) заклали основи вивчення імовірнісної економічної поведінки, зокрема, механізм прийняття рішення раціональною «економічною людиною». Проте подальші дослідження цього феномена дозволили з'ясувати, що раціональний вибір – це лише один з варіантів поведінки, – більш вагомим чинником є опосередкування дії економічних умов на поведінку людини її суб'єктивними поглядами на економіку, аж до врахування людиною суспільної думки. У середині ХХ ст., завдяки, насамперед, працям американського науковця Дж.Катони, як самостійна галузь знання з'являється економічна психологія, – Дж.Катона пропонує перший проект емпіричного дослідження психологічних аспектів економічної поведінки. Напрацювання у галузі економічної психології спонукають до трансформації класичної моделі «економічної людини» (Т.Веблен, Г.Тард, Й.Шумпетер). Нові підходи до розуміння «економічної людини» як ефективного дієвця існуючих на той час соціально-економічних практик широко досліджуються у створеній у 1970-ті роки Міжнародній асоціації з досліджень у галузі економічної психології. Західні науковці активно вивчають економічну реальність, виходить велика кількість досліджень з цієї тематики (Ф. фон Хайек, Т.Сцитовські, Х.Лейбенстайн, М.Шериф, Г.Мюрдаль, М.Фрідман, А.Тверські і Д.Канеман, П.Самуельсон, Х.Хекхаузен, Р.Коуз, Т.Саймон, Ж.Кролар, Е.Гідденс, Х.Шес, Адзен і А.Фішбейн, П.Друкер, П.Хейне, А.Турен, П.Бурдьє й інші). Засновується спеціалізований журнал «Економічна психологія», започатковуються окремі галузі економічної психології (психологія підприємництва, психологія грошей, психологія споживання, психологія економічної поведінки, психологія накопичення, економічна соціалізація, психологія прийняття рішень тощо). Праці сучасних зарубіжних вчених (Ф. ван Раай, К.-Е.Вайнерід, С.Лі, П.Веблі, Бандштаттер, Т.Танг, К.Дітмар, П.Лунт, С.Лівінгстоун, Д.Лейзер, Ч.Ролан-Леві та інші, присвячені аналізу тих аспектів дослідження економічної поведінки, які дозволяють з'ясувати загальні тенденції розвитку у сучасному світі феномена «економічної людини».

З середини 1990-х рр. починають з'являтися праці українських науковців, зокрема, економістів й соціологів, в яких досліджуються проблеми людини у соціально-економічній суспільній сфері (Є.Суїменко, В.Ворона, В.Пилипенко, Г.Щокін, Т.Ефременко, О.Донченко, Н.Соболева, Ю.Пачковський, Є.Головаха, І.Бекешкіна, А.Ручка, М.Лукашевич, В.Вітлінський, В.Лозниця, А.Кисельов, Ю.Дайновський, В.Лагугін, В.Рибалко, Г.Авер'янова й інші). Українські філософи С.Кримський, М.Попович, Ю.Римаренко, Г.Лозко, В.Горбатенко й інші досліджують особливості української національної ментальності й національної ідеї, які знаходять своє безпосереднє чи опосередковане втілення в особливостях національного економічного суб'єкта сучасної України.

Перетворення людства на глобальну систему, вихід соціальної спільноти на новий рівень світової історії означає, перш за все, що основу вирішення завдань її виживання та прогресивного розвитку становить соціетальний капітал розвитку людства.

Поняття «соціетальний капітал» стало вживатися у другій половині ХХ ст. Соціетальний капітал – як ресурс цінності суспільних відносин у життєдіяльності суспільства, який має здатність до самовідтворення, самонакопичення, конвертації. [1] Він є потенціалом суспільства

щодо покращення, вдосконалення життя. Даний ресурс є проектом людського розвитку. Соціетальний капітал означає, що у конкретній діяльності відтворюються та розвиваються загальнолюдські цінності, які формують цілісність суспільства та зцілюють його при деформаціях. Тим самим окреслюється лінія розвитку людства, розмаїття та ймовірні шляхи життєдіяльності людини та суспільства. Соціетальний капітал способу життя є комплексним ресурсом основних сфер життєдіяльності суб'єктів суспільних відносин, а саме їх праці, побуту, освіти, культури, особистого і суспільного життя, національних відносин, він формує їх світоглядні орієнтації, стиль життя і виживання.

Соціетальний капітал є соціокультурним регулятором й соціально-економічних процесів суспільства. Основними принципами економічної діяльності, в основу якої покладений соціетальний капітал, є розгляд соціально-економічних процесів з позиції інтересів, діяльності і відносин суб'єктів суспільного життя, гарантування прийнятних матеріальних умов життя, економічного добробуту тощо. Соціетальний капітал діагностує розрив між бажаним та реальним у соціальній (соціально-економічній) дійсності. Тим самим спонукаються механізми соціетальної конкуренції – тобто механізми «добору» людством, зокрема, соціально-економічних, або будь-яких інших, соціальних практик.

Термін «людиновимірність» (human dimensionality) використовується у соціально-філософських концепціях побудови картини світу, коли акцентується контекст спрямованості їх змісту на «олюднення світу», насичення його світоглядними питаннями. Такі світоглядні питання грають вирішальну роль, перш за все, при формуванні та розвитку можливих моделей поведінки людини у світі. Зокрема, це стосується соціально-економічної сфери суспільства та моделей економічної поведінки людини у суспільстві, її соціально-економічної активності (діяльності). Діяльність людини у суспільстві зумовлюється та визначається історично виробленими соціокультурними програмами. Економічна культура, її розвиток є тлом таких програм економічної активності. «Світ» – це не лише сукупність зовнішніх об'єктів, але і світ людської суб'єктивності, суб'єктивних очікувань людини щодо світу. Позиція суб'єкта діяльності робить світ «людиновимірним».

Суто економічний підхід до розуміння джерел суспільного поступу людства є недостатнім, й таким що себе вичерпує змістом власне економічних теорій та розрахунків. Проблематика людиновимірності економічного розвитку, «людиновимірність» економічного розвитку на сьогодні є чи не найголовнішою характеристикою (показником) міри розвиненості національних суспільств та буття людства у цілому. Без розуміння того, що є сучасна соціально-економічна суспільна сфера, якою є та має бути економічна культура людства, який потужний інтегральний соціальний інтелект вони представляють, неможливо розв'язати найнагальнішу проблему сьогодення – гідного життя Людини у XXI сторіччі.

Отже, «економічна людина» не є позаісторичним соціокультурним типом людини. Класична «економічна людина», у відповідності до критерію міри соціетальної ефективності конкретного соціально-історичного людського типу, трансформується у напрямку народження іншого соціально-історичного типу людини, посткласичної «економічної людини», що є більш «соціетально ефективною», тобто спроможна забезпечити максимальні темпи розвитку людських ресурсів у процесі задоволення своїх соціокультурних потреб.

До чого зводиться концептуалізація класичної «економічної людини» (як соціально-історичного людського типу з певними атрибутивними соціокультурними рисами, які зробили її, «економічну людину», антропологічною основою та суб'єктом економічного суспільства)?

З'явившись ще за часів Аристотеля у Давній Греції, термін «економіка» (від грецького οἰκονομία - управління господарством) виходив із поєднання двох понять «господарство»

(ойкос) і «закон» (номос), тобто цей термін фактично означав «мистецтво ведення господарства (за законами)». Із давніх-давен «економіка» поставала феноменом, завдяки якому відбувалося опредмечування життя людини у соціумі: по-перше, через обмін речовин між природою та людським родом, опосередкований історично конкретними формами свідомої діяльності людини, по-друге, як форма і спосіб господарювання людини у світі, тобто у сенсі внесення людиною змін у стан зовнішніх предметів (благ), що здійснюється у процесі виробництва й спрямоване на їх привласнення людиною як суб'єктом привласнення. Більш того, філософія знає про так званий «економічний підхід» – він позначає логіку вибору людиною і людством найбільш прийнятних способів життєдіяльності, є всеосяжним, може бути застосований до поведінки багатих і бідних, бізнесменів і політиків, пацієнтів і лікарів тощо, тобто на безлічі «ринків», на які весь час потрапляє людина у своєму суспільному житті.

У вузькому значенні термін «економіка» позначає форму та спосіб господарювання людини за доби Нового часу. З'являється економіка у власному (класичному) значенні цього слова, як самостійна та самодостатня система суспільної реальності, зі своїми цілями, механізмами й результатами, фундаментальною формою активності людини у суспільстві стає «економічна поведінка», суб'єктом господарювання стає «економічна людина».

Що є «економічна людина» як типологічний суб'єкт класичних економічних суспільних систем?

Від ідей засновників класичної політичної економії А.Сміта, Д.Рікардо, Ш.Фур'є, Р.Оуена та їх однодумців (межа ХУІІІ-ХІХ ст.) йдуть уявлення про соціально-економічну активність людини як про активність «економічної особистості», для якої трудова поведінка визначається, зокрема, прагненням до максимальної вигоди й набуття добробуту, є проявом особистих соціально-економічних інтересів [2, с. 332]. Люди розглядалися як суто «економічні істоти», які свідомо працюють заради грошей, необхідних для існування. Засновник наукової організації праці і промислового менеджменту Ф.Тейлор (межа ХІХ-ХХ ст.) та його послідовниками (Г.Гантт, Ф.Гілбрет, Л.Гілбрет, А.Файоль, М.Фоллет, Г.Емерсон, О.Шелдон та інші) [3] стверджують, що сумлінне ставлення працівника до виконання трудових завдань пов'язане виключно з жорстким економічним примусом, що людину цікавить лише оплата праці, тому інші чинники (потреби безпеки праці, гарантії зайнятості, психологічні чинники, соціальні потреби) не бралися до уваги. З виявленням так званого «Хотторнського ефекту» американським соціологом Е.Мейо та його однодумцями (1920-30-ті рр.), внаслідок спостережень за роботою бригади робітниць із збирання реле у Хотторні, – дістає визнання той факт, що позиція людини у соціально-економічних процесах є не тільки отриманням заробітку, а й певним соціально-психологічним явищем. Конструкт «економічна людина» (свідомість якої «спрацьовує» тільки при дії матеріальних подразників) тепер доповнюється необхідністю врахування морально-психологічних чинників соціально-економічної діяльності, які, за результатами експериментів та досліджень, відіграють не менш суттєву роль у досягненні кінцевих результатів. Відповідно «економічна поведінка», як окремий випадок і різновид соціальної поведінки людини у світі та у суспільстві, вона конститує людину як суб'єкта економічної діяльності (активності), – економічна поведінка, інакше кажучи, означає наявність у суспільстві відповідних суб'єктів із економічною «функцією» та економічною свідомістю.

У ХVІІІ ст. представники німецької історичної школи економічної теорії запропонували модель «економічної людини», яка різнилась із класичною моделлю А.Сміта й інших. Суб'єктом розвитку пропонувалось розглядати народ, націю, як національну та історичну визначеність. Окрема людина при цьому постає національним індивідом – суб'єкт соціально-економічних (господарських) відносин є, перш за все, національним соціально-економічним

суб'єктом, носієм національних ментальності, соціального характеру, соціокультурних стереотипів тощо. Він постає суб'єктом економічної активності, який керується не теоретичними положеннями економічної чи соціологічної науки, а своїми уявленнями про економічну реальність, що є забарвленими національною ментальністю. У подальшому теорія ментальностей посяде вагоме місце у наукових дослідженнях ХХ-ХХІ ст. різного спрямування.

У цілому, класична «економічна людина» – це «ідеальний тип» суб'єкта економічної активності М.Вебера, це «модель людини» економічної соціології, це «ідеальний тип товаровиробника ринку», що є незалежним від інших діючих на ринку типів суб'єктів, це «раціональний максимізатор переважно матеріальних зисків» економічних теорій, коли людина володіє інформацією про ситуацію, в якій вона діє, задовольняючи свої потреби, прагнучи до максимізації своєї вигоди, це раціональна поведінка «економічної людини», яка приймає економічне рішення, це економічний індивідуалізм локальних дій особи у певних соціально-економічних ситуаціях, це економічний егоїзм як суспільний феномен й таке інше.

Відповідаючи змінам форм та способів господарювання людства, образ «економічної людини» змінювався. Одним з перших класичну модель «економічної людини» назвав анахронізмом американський економіст і соціолог Торстейн Веблен. [4] Він стверджував, що головним мотивом економічної поведінки людей слід вважати прагнення підвищити свій соціальний статус. Відповідно поведінка людей як суспільних індивідів обумовлюється її цілями, що формуються у культурному контексті, та існуючими у суспільстві інститутами як засобами досягнення цілей.

Слід зазначити, що основні зміни, які відбувалися у змісті соціально-економічних досліджень, починаючи з другої треті ХХ ст., стосувалися підвищення їх інтересу до вивчення соціально-психологічного виміру життєдіяльності людини й людства. Потреба «нахилу» при дослідженні економічної (господарчої) реальності на рівень соціальної (й індивідуальної) психології була обумовлена входженням людства в епоху постіндустріального суспільства. Зросло значення особистості у різних сферах економіки (виробництві, розподілі, обміні, управлінні) й у життєдіяльності суспільства у цілому. Людина отримала соціокультурні (матеріальні, інформаційні, ролеві й інші) можливості, як у позитивному сенсі так й у негативному. Крім того, постіндустріальне суспільство змінило «правила» у сфері споживання, зробивши метою економіки задоволення потреб не стільки груп населення, скільки окремої особистості, індивідуума. У цих умовах моделі класичної економічної теорії вимагають суттєвого коректування [5].

Предметом економічної психології, без якої сьогодні неможливі будь-які моделі економічної поведінки, є відображення соціально-економічних (господарських) відносин у свідомості та поведінці людини, – а саме: ефекти і феномени економічної поведінки, механізми і закономірності економічної діяльності, алгоритми і моделі, які описують економічні переваги, вибір, рішення і фактори, які впливають на досвід господарювання. Багатоманітність економіко-психологічних підходів та площини для їх застосування є практично необмеженими.

Сьогодні за ходою розвитку людства класична «економічна людина» поступається місцем її новій модифікації – посткласичній (сучасній, постесучасній, постіндустріальній, постеконімічній тощо у різних варіантах) «економічній людині». На заміну економічним суспільствам приходять постеконімічні – накопичений економічними епохами потенціал розвитку людини як історико-культурної істоти не може бути повністю реалізований у межах економічного суспільства (як колись, завдяки механізмам природно-історичного добору, у соціетальній конкуренції, «економічна людина» перемогла свого попередника «доекономічну (комунітарну) людину»).

Сучасні виклики постіндустріального світового соціокультурного та економічного простору суттєво змінюють «правила гри» в економіку для її сучасних суб'єктів. Про що тут йдеться?

Чи є економіка соціальним, суспільним явищем? Чи вона – лише «економіка сама собою», вона існує, в усякому разі можлива, і поза суспільством, а її «економічні категорії» впливають лише із природи її самої? Перш за все, слід виходити з того, що економіка є соціальним й соціокультурним явищем, вона віддзеркалює реалізацію людини як суспільної (а не суто економічної) істоти; людина як суб'єкт економіки постає не як агент-виконавець певного набору економічних ролей, а як суб'єкт соціальної поведінки – як *homo sapiens*, або *homo socius* за П.Сорокіним, але не як *homo economicus*.

У першому випадку людина постає лише як агент-виконавець однобічних економічних ролей, як асоціальна передатна ланка у технологічному «економічному» ланцюгу. У певних межах це має свою логіку і функціональне виправдання. Але втрачається соціальний зміст людської реальності. У другому випадку (стосовно *homo sapiens* як суб'єкта економічної поведінки) йдеться про таку методологію дослідження, вихідним постулатом якої є специфіка (філософське обґрунтування й висвітлювання) економічної поведінки як різновиду, однієї із складових соціальної поведінки людини. Людина у цьому випадку виступає як осередок універсальних, соціокультурних людських якостей, такою що принципово реалізує економічну активність у складній цілісній системі життєдіяльності суспільства. Й, відповідно, концепт «цінності економічної культури» при цьому розглядаються у контексті розуміння економічної поведінки як не просто «назви» для певного механізму життєдіяльності суспільства та його членів, коли певні стимули економічного характеру викликають у індивідів відповідну поведінкову реакцію, але й зважаючи на його щільне сплетення з соціокультурними детермінантами людської життєдіяльності у цілому.

Зокрема, російський науковець О.Дейнека, досліджуючи феномен економічної поведінки у означеному вище контексті, називає такі структури економічної свідомості, що його спричиняють [6]: – економічні емоції і почуття, які супроводжують процес придбання, колекціонування, заготовок тощо; емоції практичні (задоволення від результатів і процесу праці), гностичні (пов'язані з пізнанням), глоричні (бажання визнання, почесностей), пунічні (бажання подолати небезпеку, відчуття азарт, ризик), альтруїстичні або егоїстичні у обміні і розподіленні; – перцептивна сфера економічної поведінки (дослідження сприйняття грошей, ставлення до речей, товарів, послуг, неусвідомлена перцепція в рамках маркетингової гілки економічної психології: психологія споживача, реклами, методи продажу); – економічні уявлення й економічне мислення: уявлення про те, як функціонує економіка, створюється суб'єктивний економічний образ; здатність суб'єкт-соціальної людини або соціальної групи відображати, осмислювати економічні явища, пізнавати їх сутність, засвоювати і співвідносити економічні поняття, категорії, теорії з вимогами економічних законів, з реальністю і на цій основі будувати свою економічну діяльність; – вольові компоненти економічної свідомості (це економічні норми, економічний інтерес, економічний вчинок, діяльність тощо).

Наприклад, однією із основних складових класична модель «економічної людини» називала економічний егоїзм. У посткласичній моделі «економічної людини» він не спрацьовує. Неefективність «економічного егоїзму» була доведена, зокрема, дослідниками США та за допомогою концепції досягнення екстраординарних цілей, сформульованої у соціальній психології М.Шерифом. Отже, поведінка сучасної «економічної людини» не підпорядковується «класичним» закономірностям максимізації вигоди, раціональних розрахунків, раціонального

вибору й т. ін., – на цю тему є чимала наукова література (Т.Саймон, К.Ерроу, Дж.Бьюкенен, Х.Лейбенстайн й інші).

Останнім часом у дослідженнях «економічної людини» особлива увага приділяється особистісним властивостям людини, від яких залежить її економічна активність. Більш того, провідні науковці вважають, що особистісні особливості повинні стати головним об'єктом таких досліджень. Посеред особистісних змінних, залучених у процес формування активності «економічної людини», називаються: особливості національної ментальності, співвідношення раціонального і емоційного у профілі особистості, індивідуальні психологічні особливості (наприклад, самоконтроль, мотиваційно-вольові, комунікативні особливості тощо), схема гендерних ролей у конкретному суспільстві, потреба у знаннях.

Щодо «людиновимірності» економічного розвитку на сучасному етапі розвитку людства. У чому полягає певний дискурс людиновимірності економічного розвитку суспільства? Це – перш за все, посилення гуманізації соціально-економічної суспільної сфери через зростання можливостей для розкриття сутнісних сил людини у сфері економічної активності, зокрема, реалізація й розширення масштабів економічної свободи людини суспільстві та застосування здобутків економічного розвитку на створення сприятливого для підвищення стандартів людського життя соціокультурного простору, а також орієнтація економіки на урахування потреб, інтересів, потенціалу розвитку людини. При цьому специфічне поєднання економіки, культури та соціальної практики, що тлумачиться у широкому контексті (як людиновимірність економіки), носить закономірний характер та постає важливим чинником соціалізації людини.

Що слід вважати критеріями прогресивного поступу економіки в її людиновимірних аспектах? Економічний аспект інформаційного (постіндустріального) суспільства має низку специфічних характеристик, таких як: категоріальний апарат сучасної економічної науки відповідає принципам функціонування ризоми й фундаментальні економічні категорії набувають полісемантичності відповідно до «вільної гри структури» неоекономіки (за Е.Герасимовою); в умовах трансформаційної економіки суттєвою постає специфіка соціально-економічного забезпечення людського розвитку; такі понятійні конструкти як «життєвий рівень», «розвиток творчого потенціалу особистості», «людська життєдіяльність» й інші вимагають широкого тлумачення, стають людиновимірними індексами цінності економічного розвитку; сучасні соціально-філософські дослідження економічного буття демонструють значно більший вплив культури (релігії, ментальності, суспільної свідомості тощо) на розгортання економічних процесів, у XXI ст. взаємовплив економіки і культури набуває нових форм; випуск продукції, як головний результат економіко-господарської діяльності традиційної «старої» економіки дедалі більше поступається місцем інформаційним і нематеріальним благам у «новій» економіці; той факт, що, якщо у до індустріальній та індустріальній фазах суспільного поступу кінцевим результатом економіки було виробництво, вилучення та перерозподіл економічних благ, то сучасна постіндустріальна економіка спрямована не стільки на удосконалення самого способу виробництва, скільки на розширення можливостей створення нових способів функціонування економічних процесів.

Отже, людиновимірні аспекти економічних процесів слід відносити до загальних закономірностей господарсько-практичної та теоретико-економічної сфер людського буття, які філософія називає універсальними формами культурного багатства, «вічними» засадами людського існування та ставлення до світу, завдяки чому, врешті-решт, збагачується певний соціум. Щодо людиновимірності економічного розвитку – це «нові смисли» існування людини і

суспільства, а також прояв зростання масштабів свободи людини, зокрема, у царині соціально-економічної (господарської) суспільної сфери.

З настанням неklasичної історії людства протиставлення традиційної та нетрадиційної (постіндустріальної, «нової») економік щодо їх потенціалу вироблення людиновимірних критеріїв суспільного розвитку людства свідчить, що «нова» економіка, так би мовити, «переформатовує» світ, соціокультурний та соціально-економічний простір, в якому живе та діє «нова» людина, – тому певного перемоделювання вимагають не тільки соціально-економічні процеси сьогодення, але й відповідного переосмислення й переформулювання понятійного апарату, яким вони репрезентуються. Перш за все, мова має йти про такий понятійний конструкт сучасного соціально-економічного знання, як соціетальний капітал. Людство у своє третє тисячоліття увійшло із зовсім новими соціальними і культурними програмами розвитку, перетворення людства на глобальну систему вимагає ефективного й належного застосування соціетального капіталу.

Е.Тюрель, виділяючи три галузі знань (моральну, соціетальну та психологічну) до соціетальної відніс «правила для безпроблемного функціонування соціальних груп та інститутів» у суспільстві як цілісності [7]. Соціетальний капітал, як зазначалось вище, є потенціалом суспільства щодо покращення, вдосконалення процесів життєдіяльності у ньому. Даний ресурс є проектом людського розвитку, він може бути конвертованим в економічний, культурний, людський капітал. Соціетальний капітал, як «капітал», перебуває у розпорядженні своїх носіїв, агентів, забезпечує доступ до ресурсів, що допомагають використовувати життєві шанси і можливості членів суспільства; він є соціальною силою.

Іншими словами, соціетальний капітал є соціокультурним регулятором й соціально-економічних процесів суспільства. За феноменом соціетального капіталу стоїть визначення системи цінностей, що запобігають руйнації цілісності соціальних утворень; визначення смислів та елементів смислів, дотримання яких формує гармонію взаємозв'язків людина-суспільство-світ; визначення концепцій, завдяки яким суспільство отримує духовно збагачені компоненти суспільного розвитку й стабільний соціальний порядок; визначення принципів, якими забезпечується системність організації суспільного життя; визначення співвідношення пріоритетів частини (суми частин) і цілого суспільної реальності, дотримання їх пропорцій; визначення підходів у дослідженні цілісності суспільних відносин людства. За феноменом «соціетальної конкуренції» (як соціетального механізму "добору", наприклад, соціально-економічних, або будь-яких інших, практик в історії людства) стоїть визначення напрямів й темпів розвитку соціетального капіталу, відповідь на питання про те, що саме слід вважати основним потенціалом розвитку людства як безпроблемного функціонування соціуму тощо.

Постаючи суб'єктом соціетальних відносин, нова «економічна людина» сучасного світу фокусує у собі як теперішній стан розгортання соціально-економічної суспільної сфери, так й кінцевий зміст попередніх етапів соціально-економічної (господарської) історії людства.

Будь-яка поведінка людини, і насамперед економічна поведінка як специфічний вид людської поведінки, представляє собою певний бік, певну грань людської реальності як цілого. Ця людська реальність – це цілісна сукупність напрацьованих в історико-культурному процесі родових якостей людини, які реалізуються у найрізноманітніших демографічних, етнічних, соціальних, культурних, матеріальних, духовних тощо зв'язках та людських світовідносинах. Вона реально існує. В її предметному просторі виникає безліч сенсовизначальних знаків та символів, оточених відповідними реаліями, що організують та відтворюють її. Ці сенси та значення, екстеріоризуючись, неначе виходять за межі людської реальності і стають відносно самостійними утвореннями – різноманітними сферами й царинами людської життєдіяльності.

Іноді навіть видова специфіка предметної діяльності людини починає набувати характеру самодостатності й незалежності від причин, які її породили. При цьому специфічне в певній предметній діяльності або поведінці людини (у нашому випадку – в економічній поведінці) деформується таким чином, що в певному сенсі вже не виступає специфічним різновидом загально родової діяльності. І треба очистити феномен економічної поведінки людини від усіляких деформацій та привнесень, показати його як органічну частину гетерогенної родової сутності людини (й форм її реалізації у розмаїтті видів людської активності та сфер життєдіяльності суспільства).

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що історико-культурна еволюція «економічної людини» призводить до ситуації, коли «економічна людина» перестає бути домінуючим соціально-історичним типом у всесвітньому масштабі. На тлі становлення й утвердження неklasичного глобалізованого постіндустріального світу «економічну людину» заміщує «постекономічна людина». І такий стан речей можна вважати цілком зрозумілим й історично виправданим.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. – М. : Весь мир, 2004. – 188 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; пер. с англ. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон , М. Альберт , Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 701 с.
4. Веблен Т. Теория делового предприятия / Торстейн Веблен ; пер. с англ. – М. : Дело, 2007. – 288 с.
5. Турен А. Повернення дівця / Ален Турен ; пер. з фр. – К. : Альтерпрес, 2003. – 320 с.
6. Дейнека О.С. Экономическая психология: Учеб. пособие / О.С. Дейнека. – СПб. : Питер, изд. СПб. ун-та, 2000. – 160 с.
7. International Encyclopedia of the Social Sciences [Electronic resource]. – Access mode: http://www.encyclopedia.com/topic/mass_communication.

References

1. Bauman Z. Globalizacija. Posledstvija dlja cheloveka i obshhestva / Zigmund Bauman ; per. s angl. – M. : Ves mir, 2004. – 188 s.
2. Smit A. Issledovanija o prirode i prichinah bogatstva narodov / Adam Smit ; per. s angl. – M. : Socekgiz, 1962. – 684 s.
3. Meskon M.X. Osnovy menedgmenta / M.X. Meskon , M. Albert , F. Hedoury ; per. s angl. – M. : Delo, 1992. – 701 s.
4. Veblen T. Teorija delovogo predprijatija / Torstain Veblen ; per. s angl. – M. : Delo, 2007. – 288 s.
5. Turen A. Povernennja dijevcja / Alen Turen ; per. s fr. – K. : Altpres, 2003. – 320 s.
6. Daineka O.S. Ekonomicheskaja psihologija: Ucheb. posobije / O.S. Daineka. – SPb. : Piter, izd. SPb. un-ta, 2000. – 160 s.
7. International Encyclopedia of the Social Sciences [Electronic resource]. – Access mode: http://www.encyclopedia.com/topic/mass_communication.

Bondarenko O.V., PhD, Professor, Head of the Chair of Philosophy, Zaporizhye National Technical University (Ukraine, Zaporizhye), obond@zntu.edu.ua

The modern «economic human being» and values of economic culture: human dimension of economic development.

The features and its own theme and problem of human dimension of economic development at the present stage of human development, particularly, in terms of formation and expansion of the conceptual construct of «economic human being» are investigated.

Keywords: social-economic development, economical man, economical consciousness, value of economical culture, post-classical society, human-dimensions, social practices.

Today in history of mankind there are processes that are characterized by dramatic transformations at the logic level of its existence. New meta-tendencies appear, social reality (and a man) of a new type appears in order to replace the previous social reality, which exhausted its historically-determined potential, the emergence of the new socio-cultural and social opportunities for human development is becoming real. Under the cultural condition of «postmodern situation» a man, himself, adapts new skills and capabilities; a human being becomes a completely different historical and cultural character and social phenomenon that creates new social and spiritual realities of today.

Not ordinary part of the operation of such «new» society, an important area of social life, one of the essential «mechanisms» of creation and recreation of the world, which a modern man acts and lives, is represented by socio-economic sphere of social life, which corresponds to the type of a «economic man», who is the bearer of the properties of the representative of this socio-economic public sphere. There is an urgent need to review the approach to the interpretation of some fundamental principles of social and economic functioning of modern society – both, at the level of society itself and in terms of the study of man as «economic man», the subject of social and economic spheres of modern (post-modern) societies.

It is interesting to reach certain conclusions in the social and philosophical exploration of the principles and functioning of the existence of «economic man» in postmodern social life (post-economic) era, particularly, in comparison with the economic epochs; moreover, to show the mechanisms of societal competition thanks to which «economic man» enters the post-economic world.

Today the foundation of the challenges of survival and progressive development of humanity is based on societal capital – as a resource and potential in order to improve society, to improve the processes of life in it. The human being is the regulator of social and cultural, and socio-economic processes of society, encouraging humanity for mechanisms' selection of effective socio-economic practices.

With the pace of human development the classical «economic man» is giving the way to its new modification as post-classical (modern, post-modern, post-industrial, post-economic etc. in different versions) «economic man» (once an «economic man» has won his predecessor «as the pre-economic man»), which is more «societal and efficient», so is able to provide the maximum rate of development of human resources in the satisfaction of their social and cultural needs.

All mentioned above allows to suggest that the historical and cultural evolution of «the economic man» leads to a situation when «the economic man» ceases to be the dominant socio-historical type. Against the background of the establishment and strengthening of non-classical globalize post-industrial world «economic man» replaces «a post-comic man». And this situation can be fully considered as clear and historically justified.

Бондаренко О.В., доктор философских наук, профессор, заведующая кафедры философии Запорожского национального технического университета (Украина, Запорожье), obond@zntu.edu.ua

Современный «экономический человек» и ценности развития экономической культуры: человекомерность экономического развития

Исследуются особенности, а также собственно тема и проблема, человекомерности экономического развития на современном этапе развития человечества, в частности, в аспекте становления и развития понятийного образования «экономический человек».

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, экономический человек, ценности экономической культуры, экономическое сознание, постклассическое общество, человекомерность, социальные практики.